Sosiologi i dag, årgang 44, Nr. 4/2014 105-108

Bokomtale

Harriet Bjerrum Nielsen (red.): *Forskjeller i klassen – Nye perspektiver på kjønn, klasse og etnisitet i skolen.* Universitetsforlaget 2014, 229 sider.

Recenserad av Jonas Lindbäck

Skolan som arena för både utjämnande *och* reproduktion av sociala skillnader har varit ett återkommande tema i forskning, populärkultur och samhällsdebatt under lång tid. En språngbräda som kan skjutsa en uppåt på samhällsstegen, eller en institution som främst bidrar till att cementera rådande klass- och maktförhållanden. Båda beskrivningarna av skolan återkommer, och en mängd variationer däremellan. En av de mest klassiska studierna på temat finner vi i Paul Willis bok *Learning to labour* från 1977. I den visar Willis hur ”the lads” genom att göra motstånd mot skolan, lärarna och utbildningssystemet i förlängningen medverkar till sin egen underordning och att befästa sin position i arbetarklassen. Den skola de möter svarar inte mot deras behov utan bidrar istället till att staka ut en framtid på verkstadsgolvet.

Hänvisningarna till Willis studie återkommer flera gånger i antologin *Forskjeller i klassen – Nye perspektiver på kjønn, klasse og etnisitet i skolen*, vars bidrag utgår ifrån forskningsprojektet ”Nye kjønn, andre krav?”. Som titeln antyder tar sig boken an frågan om vilken betydelse kön, klass och etnicitet har i skolan i dag utifrån en norsk kontext. Bidragen täcker in tiden från förskola till gymnasium och tar upp allt från medelklassens lärandekulturer till flickors motståndsstrategier i skolan. I förordet påpekar Harriet Bjerrum Nielsen, som också är bokens redaktör, att betydelsen av kön, klass och etnicitet varierar med större skeenden både i och utanför skolan. De betyder något annat i dag än vad de gjorde i går. I och med att samhället och skolsystemet förändras, förändras även de sätt på vilket skillnad etableras, övervinns och återskapas. Därför behöver vi fortsätta ställa oss dessa frågor, något som boken också gör.

Ett nytt samhälle ställer nya krav. De jobb på verkstadsgolv och inom industrin som väntade ”the lads” i Willis studie, finns knappast där för dagens unga.

I takt med de-industrialisering och en hårdnande arbetsmarknad har betoningen på kunskap och utbildning ökat. Om du lämnar skolan i dag utan att ha avslutat en gymnasieutbildning är riskerna betydligt större att hamna i arbetslöshet, än om du avslutat nämnda utbildning. I Sverige finns i dag områden i storstäderna där uppemot 40 procent av de unga i åldern 20–25 år varken är i arbete eller i studier. Det är en effekt av en ny arbetsmarknad med högre krav på formell kompetens, ett samhälle präglat av tilltagande social ojämlikhet och segregation, och ett utbildningssystem som inte förmår ge alla elever en likvärdig utbildning.

Förändringar under de senaste decennierna har gjort att principen om en likvärdig och sammanhållen skola som verkar för social utjämning och lika möjligheter för alla elever – som länge varit vägledande för skola och utbildning i både Sverige och Norge – i dag ter sig allt mer som en hoppfull bild med dålig förankring i verkligheten. Boken pekar på att familjens betydelse för elevens skolresultat har ökat sedan 2006, och det är framför allt elever från föräldrar med låg utbildning som klarar sig sämre i skolan.

För att förstå dagens skola och elevernas situation behöver vi höja blicken från klassrummet och se bortom skolgården. *Forskjeller i klassen* visar på en vilja till att göra just det. Skolan är inte en öde ö, som Bjerrum Nielsen skriver i bokens första kapitel, och syftet med boken är att lyfta fram de skillnader som visar sig i skolan i dag och hur man kan förstå dem. En del i detta är hur förändringar i samhället och dess kompetenskrav påverkar skolans praktik och eleverna, en annan del ligger i elevernas bakgrund och dess betydelse för deras uppväxt och skoltid. Boken visar här ett intresse för den skärningspunkt som uppstår i mötet mellan skola, samhälle och familj.

Inledningsvis ger antologin en god översikt över de förändringar som har skett på skolans fält, och som jag delvis har berört ovan. Kön, klass och etnicitet diskuteras också. Här skriver boken in sig i en mer diskursteoretisk orienterad tradition, där begreppen betraktas som betydelsebärande genom de distinktioner de ger upphov till. Fokus ligger framför allt på hur mening, tillhörighet och skillnad etableras. Föreställningar knutna till kategorier som exempelvis kön eller etnicitet bidrar på olika vis till att konstruera verkligheten som vi uppfattar den. I boken visar det sig bland annat i hur rollen som smart och duktig elev tillskrivs flickor med norska föräldrar. Även om alla tre kategorierna behandlas, är det ändå tydligt att det är kön som står i huvudfokus i de flesta av bokens bidrag.

Boken vänder sig först och främst till lärare och lärarstudenter, och den svarar väl upp till det. Dels genom en relevant introduktion och dels med en

något mer lättillgänglig framställning som gör den lämplig både som kurslitteratur och som läsning för en intresserad lärarkår eller allmänhet. Men vad är det då vi får läsa om? Jo, boken visar upp ett både rikt och brett empiriskt material, indelat utifrån tre olika analytiska dimensioner – tid, rum och familj. Förankringen i dessa är dock inte alltid så tydlig i analysen i de olika kapitlen.

I ett av de första kapitlen får vi ta del av en longitudinell studie av Monica Rudberg om skola och maskulinitet i tre generationer. Hon visar hur synen på lärande och maskulinitet har förändrats från farfäderna födda i början av 1900-talet, via papporna, fram till sönerna cirka 70 år senare. För de sistnämnda rymmer skolan större möjligheter, men också en större nödvändighet än för de tidigare generationerna. I kapitel fyra har bokens redaktör, Bjerrum Nielsen, följt en klass elever under nio år och tar sig an relationen mellan kön och skolprestation. Hon pekar på att till skillnad från tidigare behåller flickorna i dag sitt försprång i skolan upp genom gymnasiet. Men det är inte alla pojkar som presterar sämre, utan det är framför allt de från arbetarklass som drar ned genomsnittet för gruppen. Bjerrum Nielsen pekar på hur vissa pojkar har svårt att möta de nya krav som förändrade undervisningsformer med ökat inslag av eget ansvar och projektarbeten har inneburit. Avslutningsvis landar hon i en beskrivning av flickors målinriktning och pojkars avspändhet i relation till skolan.

Stian Overå tar i sitt bidrag upp 10–12 åriga pojkars möte med skolan, med fokus på klass och maskulinitet. Han ifrågasätter förklaringsvärde som föreställningen om en ”antiskolkultur” bland pojkar faktiskt har, och hävdar att det hos en majoritet av pojkarna han följt inte existerar någon motsättning mellan att satsa på skolan och nå framgångar socialt. I kapitlet visar Overå på hur motståndet mot skolan finns bland både flickor och pojkar, men att det hos flickorna kan ta sig mer dolda uttryck. Skillnaderna mellan elever visar sig tydligare när fokus hamnar på klass. Medelklassens barn – oavsett kön – bemästrar skolans krav bättre än arbetarklassens barn. Pojkarnas högljudda motstånd kan därför ses som en kritik mot den moderniserade skolformen som förespråkar ett fritt arbetssätt med en hög grad av eget ansvar. Likt ”the lads” i Willis studie, upplever de att skolan inte talar till dem eller svarar mot deras behov.

Motstånd är ett tema som även återkommer i Helene Toverud Godø och Ingunn Eriksens olika kapitel. I det första bidraget ligger fokus på högstadieelevers motstånd mot skolan. Godø ger exempel på hur även flickornas motstånd kan ta högljudda uttryck, men att det också visar sig genom bland annat

relationella konflikter med lärare. Förmågan att hantera relationer beskriver hon för övrigt som något allt mer centralt i skolan i och med förändrade undervisningsformer och förändrade kompetenskrav i samhället. Hon förespråkar avslutningsvis en mer nyanserad bild som ger utrymme för både skolstarka pojkar och flickor som får kämpa med undervisningen. Eriksen bidrag är i sin tur ett av antologins starkaste. Hon visar på hur motstånd och bråk i klassrummet speglar samhället utanför likväl som situationen i skolan. Vi får möta en grupp flickor med invandrarbakgrund på en gymnasieskola. Eriksen beskriver hur bråket är etnifierat, där rollen som ”bråkig tjej” respektive ”duktig tjej” är laddade med etnisk betydelse. De elever hon följde upplevde att de tillskrevs den ”bråkiga” rollen, medan den ”duktiga” var oåtkomlig för dem. Skolans struktur krävde också en hög grad av självdisciplin och stöttning hemifrån, något som många av flickorna saknade. Bråket i klassrummet kan därför ses som uttryck för en frustration och känsla av att inte ges samma möjligheter som andra elever i den norska skolan.

I bokens näst sista kapitel ger Beret Bråten en något mer historisk orienterad framställning av utbildningens roll i samhället, som till viss del ramar in antologin. Hon landar i en beskrivning av hur skolans folkbildande roll har fått ge vika för ett mer instrumentellt förhållande till kunskap kombinerat med en ökad målstyrning och konkurrens. I min läsning av boken kan jag ibland sakna en tydligare beskrivning av och koppling till den lokala och samhälleliga kontexten, vissa av bidragen hade också kunnat utvecklas och spetsas till något. Antologin dras även med något av den spretighet som kan drabba genren. Dessa synpunkter till trots är *Forskjeller i klassen – Nye perspektiv på kjønn, klasse og etnisitet i skolen* en både bra och belysande antologi över hur skillnad uppstår och kommer till uttryck i skolan. Den visar på både förändring och kontinuitet. Boken svarar också upp mot sitt syfte genom att förmedla en skarp bild av de nya differentierande processer som har uppstått i dagens skola. Individualisering, konkurrens, segregation, och undervisningsformer som ställer högre krav på eget ansvar och självdisciplin. Vissa är vinnare i detta nya landskap, medan elever från arbetarklass och studiesvaga hem är förlorarna. Skolan kan spela en betydande roll i strävan att utjämna sociala skillnader. I takt med en ökad ojämlikhet i samhälle och utbildning är det därför än viktigare att slå vakt om skolans avgörande betydelse som en plats för *alla* elever.